

BÀN VỀ NHÂN VẬT TRUNG TÂM TRONG ÂM NHẠC VIỆT NAM HIỆN NAY

◆ NGUYỄN QUANG LONG

Có thể nói nhân vật trung tâm là một trong những yếu tố cấu thành một tác phẩm văn học, nghệ thuật nói chung, âm nhạc nói riêng. Cũng giống như các tác phẩm nghệ thuật khác, trong âm nhạc, nhân vật trung tâm thay đổi theo từng giai đoạn song nó vẫn giữ nguyên vai trò quan trọng trong tác phẩm. Bài viết này, xin thử bàn về nhân vật trung tâm trong tác phẩm âm nhạc Việt Nam hiện nay.

1. Thử tìm nhân vật trung tâm trong âm nhạc

Trong văn học, mỗi một tác phẩm có nhiều tuyến nhân vật như nhân vật phụ, nhân vật chính, nhân vật trung tâm. Ở đó, trong một tác phẩm có thể có nhiều nhân vật chính, những nhân vật này đóng vai trò truyền tải nội dung của tác phẩm. Trong số những nhân vật chính sẽ có một nhân vật trung tâm, nhân vật này thể hiện được tư tưởng, quan điểm của tác giả xuyên suốt tác phẩm. Như vậy, nhân vật trung tâm được hiểu là trong phạm vi một tác phẩm. Ngoài trừ các tác phẩm âm nhạc có quy mô lớn và là sự kết hợp của nhiều nghệ thuật khác như văn học, sân khấu, múa hay Opera, các tác phẩm âm nhạc thường có nhân vật trung tâm có sự khác biệt nhất định so với văn học. Sở dĩ như vậy là do đặc thù một tác phẩm âm nhạc dù là khí nhạc hay ca khúc thường chỉ truyền tải một nội dung thông điệp cụ thể nào đó nên trong tác phẩm âm

nhạc thường không có nhiều nhân vật mà chỉ có một nhân vật trung tâm.

Nhìn vào âm nhạc Việt Nam thế kỷ XX sẽ thấy âm nhạc như một lăng kính phản chiếu đời sống chính trị xã hội trong mỗi giai đoạn lịch sử. Bên cạnh đó, âm nhạc cũng có đa dạng nội dung. Tuy nhiên, có thể thấy nổi bật lên chủ đề trung tâm xuyên suốt các tác phẩm trong một thời gian dài là tình yêu Tổ quốc, lòng yêu nước chống giặc ngoại xâm, sự đồng lòng của toàn Đảng, toàn quân và toàn dân trong công cuộc đấu tranh giành độc lập dân tộc, thống nhất đất nước. Chủ đề trung tâm phổ biến nhất trong các tác phẩm âm nhạc thời kỳ kháng chiến chống Pháp là hình ảnh người chiến sĩ cách mạng, hình ảnh anh bộ đội Cụ Hồ, trong khi ở giai đoạn kháng chiến chống Mỹ là hình ảnh anh giải phóng quân; sau năm 1975 là những người công nhân, nông dân hăng hái tăng gia sản xuất góp sức mình xây dựng đất nước. Vậy thì nhân vật trung tâm của âm nhạc thời kỳ này là gì? Và nó nằm ở đâu?

Thực tế không thể thiếu nhân vật trung tâm trong âm nhạc và nó hiện hữu ngay trong từng tác phẩm, từng ca khúc cụ thể. Chẳng hạn hình ảnh người lính vệ quốc quân là nhân vật trung tâm trong ca khúc *Cùng nhau đi hồng binh* (Đinh Nhu), hình ảnh anh bộ đội trong các ca khúc: *Giải phóng Điện Biên* (Đỗ Nhuận), *Đường lên Tây Bắc* (Văn An)... hình ảnh anh giải phóng quân là nhân

(Nguồn: Internet)

vật trung tâm trong ca khúc *Dáng đứng Việt Nam* (Nhạc: Nguyễn Chí Vũ, phòng thơ: Lê Anh Xuân), *Đêm Trường Sơn nhớ Bác* (Huy Thục), *Năm anh em trên một chiếc xe tăng* (Doãn Nho); những cô gái thanh niên xung phong trong *Cô gái Sài Gòn đi tải đạn* (Lư Nhất Vũ), *Vui mở đường* (Đỗ Nhuận)... hay hình ảnh người thợ mỏ trong *Tình ca người thợ mỏ* (Hoàng Vân), người công nhân thủy điện trong *Trị An âm vang mùa xuân* (Tôn Thất Lập), người công nhân dầu khí trong *Mùa xuân từ những giếng dầu* (Phạm Minh Tuấn), hình ảnh người nông dân trong *Đóng nhanh lúa tốt* (Lê Lôi), *Hai chị em* (Hoàng Vân), *Những cô gái quan họ* (Phó Đức Phương)...

Cũng không thể không nhắc tới những dòng âm nhạc cùng song song với sự phát triển của dòng ca khúc cách mạng, nền tân nhạc Việt Nam. Ngay từ những năm 1930

đã ghi dấu sự xuất hiện của dòng ca khúc mang âm hưởng trữ tình lãng mạn nói về tâm tư tình cảm cá nhân người nghệ sĩ với cuộc sống, con người và tình yêu, một dòng ca khúc được gọi với cái tên là "Tiền chiến". Và trong giai đoạn đất nước tạm chia cắt thành hai miền Nam - Bắc, ở miền Nam tiếp tục hình thành và phát triển nhiều dòng nhạc khác nhau như nhạc trữ tình, nhạc trẻ... Cũng với nội dung chủ đề chủ yếu nói về tình yêu đôi lứa, quê hương. Tuy nhiên, những ca khúc mang tính thời đại, khơi gợi tình yêu quê hương đất nước, tinh thần đấu tranh giành độc lập và thống nhất đất nước chiếm vị trí chủ đạo trong suốt giai đoạn này.

Và như vậy, có thể nhận định nhân vật trung tâm trong âm nhạc Việt Nam thế kỷ XX tương đối đa dạng nhưng có sự đồng

nhất về một nội dung chủ đề, tạm gọi là chủ đề trung tâm qua mỗi giai đoạn lịch sử nhất định.

2. Nhân vật trung tâm trong âm nhạc giai đoạn hiện nay

Khái niệm “giai đoạn hiện nay” trong bài viết này được chúng tôi giới hạn trong khoảng thời gian từ khi bước sang thế kỷ XXI, các tác phẩm được khảo sát và nhắc đến trong bài viết này được sáng tác trong giai đoạn từ năm 2010 đến nay. Ở giai đoạn này, cùng với xu thế hội nhập quốc tế và sự bùng nổ công nghệ thông tin, cuộc cách mạng 4.0 đã làm thay đổi cơ bản thế giới, Việt Nam cũng không nằm ngoài quy luật đó. Đời sống âm nhạc cũng có những thay đổi đáng kể. Nhiều dòng nhạc nước ngoài dễ dàng du nhập và trở thành trào lưu âm nhạc được giới trẻ trong nước yêu thích, từ đó tạo nên sự đa dạng trong các tác phẩm âm nhạc. Cũng trong giai đoạn này, đời sống kinh tế phát triển, nhu cầu thưởng thức nghệ thuật tăng cao; mặt khác, trong bối cảnh công việc người nghe thường muốn tìm tới những tác phẩm âm nhạc mang hơi hướng giải trí, nhiều tác phẩm âm nhạc mang nhiều nội dung chủ đề cũng như tính chất âm nhạc khác nhau cùng tồn tại. Cũng vì thế, nhân vật trung tâm trong tác phẩm âm nhạc ở giai đoạn này cũng tương đối phong phú và có đặc thù riêng ở mỗi thể loại âm nhạc.

Đối với các tác phẩm giao hưởng thính phòng, giai đoạn này, bên cạnh những tác phẩm giao hưởng được sáng tác theo những chuẩn mực của phong cách cổ điển thì còn có nhiều tác giả sáng tác những tác phẩm theo phong cách âm nhạc đương đại. Tháng 10 năm 2014 nhạc sĩ Nguyễn Văn Nam¹ công diễn Bản giao hưởng số 9 *Cửu Long dật*

sống trong khuôn khổ “Festival âm nhạc Á - Âu” tổ chức tại Hà Nội và Quảng Ninh. Bản giao hưởng gồm 4 chương: Chương 1 có tên *Dòng sông tuổi thơ* với giai điệu chậm và có sự thể hiện của giọng nam cao, phần lời ca được trích từ lời bài *Dòng sông tuổi thơ* của nhà thơ Lê Anh Xuân. Chương 2 là *Bức tranh thiên nhiên* của miền Tây sông nước có tốc độ nhanh, rộn ràng. Chương 3 - *Đêm trăng Tháp Mười* - với giai điệu chậm, trữ tình như thấp lên nén hương cho người cha đã qua đời trong cuộc chiến khốc liệt ở vùng Đồng Tháp Mười năm 1951. Chương 4 - *Cửu Long cuộn sóng dâng trào* - có sự thể hiện của dàn hợp xướng. Có thể hình dung bản giao hưởng là hồi ức của vị nhạc sĩ về tuổi thơ gắn liền với quê hương, về mảnh đất chôn nhau cắt rốn với những thăng trầm lịch sử... Như vậy, nhân vật trung tâm của tác phẩm chính là tác giả, ông đã dẫn dắt người nghe vào thế giới âm nhạc và kể câu chuyện về quê hương trong ký ức của mình.

Những sáng tác giao hưởng từ năm 2010 trở lại đây còn có thể nhắc tới Trần Mạnh Hùng² với 3 tác phẩm giao hưởng: Giao hưởng thơ *Hào khí Thăng Long* (2010), Giao hưởng thơ *Bạch Đằng Giang* (2011) và Giao hưởng số 3 *Bản giao hưởng tháng mười hai* (2014). Những tác phẩm giao hưởng của Trần Mạnh Hùng đều được lấy cảm hứng từ truyền thống yêu nước đấu tranh chống giặc ngoại xâm kiên cường của dân tộc. Giao hưởng thơ *Hào khí Thăng Long* được sáng tác nhân dịp kỷ niệm Thăng Long - Hà Nội 1000 năm, tái hiện một Thủ đô trải qua bao thăng trầm của lịch sử với những diện mạo và vị thế khác nhau. Giao hưởng thơ *Bạch Đằng Giang* khắc họa hình ảnh sông Bạch Đằng với 3 chiến thắng vẻ vang của dân tộc

và vẻ đẹp của dòng sông trong những tháng ngày bình yên. Bản giao hưởng số 3 *Bản giao hưởng tháng mười hai* có 3 chương mang tên: *Lửa, Máu, Hoa* khắc hiện rõ nét nhất nội dung chủ đề của tác giả. Tác phẩm này tái hiện hình ảnh những ngày tháng 12 năm 1972 khi quân và dân Hà Nội anh dũng chiến đấu bảo vệ Thủ đô tạo nên một chiến thắng được ví như “Trận Điện Biên Phủ trên không”. Tác giả chia sẻ, tác phẩm này còn mang thông điệp: “Tri ân những con người đã ngã xuống cho một Hà Nội bình yên ngay trước cái mùa xuân mà thế hệ chúng tôi được sinh ra”. Với hai tác phẩm giao hưởng thơ, nhân vật trung tâm của tác phẩm chính là tác giả. Tác giả đã dẫn dắt người nghe vào với những chiến tích hào hùng của dân tộc thông qua cách cảm nhận của mình. Trong khi đó, bản giao hưởng số 3 nhân vật trung tâm là hình ảnh anh bộ đội Cụ Hồ và những dân quân tự vệ Thủ đô.

Nếu như nhân vật trung tâm trong các tác phẩm được sáng tác theo phong cách âm nhạc cổ điển hiện hữu tương đối rõ nét thì trong các tác phẩm âm nhạc mới theo khuynh hướng worldmusic hay hậu hiện đại lại khá khác biệt. Tháng 1 năm 2015 hai nghệ sĩ Đặng Tuệ Nguyên³ và Phó An My công diễn tác phẩm mới của mình mang tên *Lửa*. Tác phẩm là sự đan xen giữa ngôn ngữ âm nhạc hậu hiện đại thể hiện trên cây đàn piano và bộ gõ giao hưởng với âm nhạc và diễn xướng Tuồng truyền thống dân tộc. *Lửa* là sự đối thoại giữa âm nhạc phương Tây với nghệ thuật và âm nhạc truyền thống Việt Nam nên trong tác phẩm có nhiều nhân vật chính được chia thành hai tuyến chính. Tuyến âm nhạc phương Tây là đàn piano, bộ gõ giao hưởng và tuyến truyền thống

dân tộc là 4 nhân vật được khai thác ra từ vở Tuồng *Ngọn lửa Hồng Sơn* của nhà viết kịch Lương Tử Đức; bốn nhân vật này được thể hiện qua diễn xướng cùng với tiếng trống chiến, kèn bốp, đàn nhị... Sự kết hợp tương chừng như đối chọi lại tạo những hiệu quả ấn tượng cho người nghe. Theo chúng tôi, nhân vật trung tâm ở đây chính là âm nhạc phương Tây và âm nhạc dân tộc cổ truyền Việt Nam.

Đối với Opera - Nhạc kịch, nổi bật nhất trong giai đoạn hiện nay là tác phẩm *Lá đỏ* của nhạc sĩ Đỗ Hồng Quân⁴ dựa trên kịch bản thơ của Nguyễn Thị Hồng Ngát, công diễn 26 tháng 5 năm 2016 tại Nhà hát Lớn Hà Nội. Vở nhạc kịch được bắt nguồn từ cảm xúc về câu chuyện *Hang 8 cô*. Nội dung câu chuyện kể về những chiến sĩ thanh niên xung phong trong một trận cứu hàng, tránh bom bất ngờ bị vùi lấp trong hang sâu và đã anh dũng hy sinh⁵. Nhân vật trung tâm trong tác phẩm này chính là hình ảnh nữ chiến sĩ thanh niên xung phong.

Đối với mảng ca khúc, ở giai đoạn hiện nay vẫn luôn chiếm sự áp đảo về số lượng cũng như có đông đảo công chúng nhất so với các thể loại âm nhạc khác, thì nhân vật trung tâm tuy không có một “mẫu số chung” điển hình cho giai đoạn nhưng vẫn luôn hiện hữu trong các tác phẩm. Hình tượng người chiến sĩ anh dũng bảo vệ Tổ quốc vẫn giữ một vị trí quan trọng không chỉ trong hoài niệm của các tác giả mà ngay trong chính hiện thực cuộc sống. Năm 2011, khi những căng thẳng ở biển Đông đang diễn ra tình yêu quê hương, đất nước đã dấy lên trong trái tim các nhạc sĩ, nhiều tác phẩm hay ra đời trong thời gian này. Nổi bật là ca khúc *Tổ quốc gọi tên mình* (nhạc Đinh Trung

Cần, lời thơ Nguyễn Phan Quế Mai). Ca khúc được mở đầu bằng ca từ có nội dung: “Tôi đang nghe Tổ quốc gọi tên mình bằng tiếng sóng Trường Sa, Hoàng Sa dội về từ ghềnh đá”... Nhân vật trung tâm ở đây chính là tác giả và chủ đề trung tâm là Tổ quốc. Trong khi đó, *Bay qua biển động*, một ca khúc trẻ trung mang chất liệu alternative của tác giả Lê Việt Khánh do nhóm M4U thể hiện nhanh chóng được giới trẻ yêu thích khi chứa đầy sự lạc quan, tuổi trẻ và tinh thần yêu nước. “Những góc phố bình yên, nụ hoa nở trong sương sớm. Những cháu bé đến trường, hát vang bài ca. Vẫn dõi mắt trông về, người anh ở nơi biên giới. Gửi gắm một niềm tin yêu tha thiết bao la” hay “Bao nhiêu tình thương, bay qua đại dương, gửi người chiến sĩ biên cương trái tim nồng cháy yêu thương... Thanh niên Việt Nam không bao giờ quên, ngàn năm bao nhiêu anh linh nước Nam hào khí vinh quang”... Có thể nói, *Bay qua đại dương* là câu chuyện của tác giả kể nhưng câu chuyện này được hướng tới nhân vật trung tâm là người chiến sĩ đang canh giữ nơi hải đảo.

Cũng năm 2011 tác giả trẻ Tạ Quang Thắng sáng tác ca khúc *Lá cờ*. Tạ Quang Thắng chia sẻ: “Tôi chỉ kể câu chuyện mà bố mẹ kể cho mình. Tôi lồng cảm xúc, niềm tự hào của mình vào, khi bố mẹ mình anh hùng, đảm đang như thế”⁶. Như vậy, nhân vật chính ở đây là tác giả, tác giả kể câu chuyện của hai nhân vật khác - bố mẹ mình. Nhưng nhân vật trung tâm ở đây chính là hình tượng người lính anh dũng (người bố) và người phụ nữ đảm đang (người mẹ). Những mẫu hình nhân vật trung tâm rất phổ biến trong thời kỳ kháng chiến chống Mỹ.

Sự kiện các đội tuyển bóng đá quốc gia chiến thắng trong các giải đấu khu vực

Đông Nam Á và châu Á cũng tạo nguồn cảm hứng sáng tác cho nhiều tác giả. Nhiều ca khúc viết về đề tài bóng đá ra đời trong những dịp này và nhanh chóng được người nghe đón nhận như *Niềm tin chiến thắng* (Lê Quang), *Những trái tim Việt Nam* (Phương Uyên), *Tiến lên Việt Nam ơi* (Sơn Tùng M-TP)... Ở những ca khúc này, nhân vật chính là cổ động viên và cầu thủ bóng đá, trong khi đó những cầu thủ bóng đá còn giữ vai trò là nhân vật trung tâm. Những nhân vật trung tâm này thể hiện tư tưởng, tình yêu của tác giả đối với bóng đá nói riêng, rộng hơn chính là đối với Tổ quốc.

Ngoài ra, trong đời sống âm nhạc đại chúng, còn rất nhiều ca khúc viết về các mảng đề tài khác nhau về tình yêu đôi lứa, về gia đình, về mẹ cha... mỗi tác phẩm sẽ có những nhân vật trung tâm riêng.

Như vậy, đối với các tác phẩm âm nhạc Việt Nam trong giai đoạn hiện nay, nhân vật trung tâm vẫn đóng vai trò quan trọng tạo nên diện mạo của tác phẩm. Nhân vật trung tâm trong giai đoạn này không có tính tổng quát bao trùm lên toàn bộ các tác phẩm âm nhạc, mà thể hiện cụ thể trong từng tác phẩm. Anh bộ đội Cụ Hồ, người chiến sĩ giải phóng quân, hình ảnh dân quân tự vệ, thanh niên xung phong... vẫn là nhân vật trung tâm trong nhiều tác phẩm trong giai đoạn hiện nay, đặc biệt là tác phẩm có tính quy mô như giao hưởng, thính phòng, nhạc kịch.

Nhân vật trung tâm trong tác phẩm âm nhạc ở giai đoạn hiện nay còn được mở rộng với nhiều mẫu khác nhau. Tuy nhiên, có thể khẳng định nhân vật trung tâm trong tác phẩm âm nhạc điển hình nhất là xu hướng tác giả chính là nhân vật trung tâm và kể câu

(Xem tiếp trang 96)

rõ ràng. Ảnh nuy vẫn là một thể loại nghệ thuật có chỗ đứng trong đời sống nghệ thuật. Nó có ý nghĩa với việc tác động vào khẩu vị nghệ thuật, làm đa dạng khả năng thể hiện cảm xúc của con người. Triển lãm *Ảnh nude nghệ thuật* được Cục Mĩ thuật, Nhiếp ảnh và Triển lãm đứng ra tổ chức vào tháng 7.2018 giới thiệu tới công chúng 52 tác phẩm của 10 nhà nhiếp ảnh hay chụp trong lĩnh vực này. Người xem lần đầu tiên được chứng kiến một triển lãm ảnh nuy công khai giữa Hà Nội. Các tác phẩm như *Tinh khiết* của Dương Quốc Định, *Ký ức* của Nguyễn Quốc Dũng, *Bóng nắng* của Lê Quang Châu, *Dáng Xuân* của Phó Bá Cường, *Trên đỉnh bình yên* của Nguyễn Thái Phiên, *Chôn dấu* của Đào Đức Hiếu, *Xuân hồng* của Trần Nhân Quyền... để lại ấn tượng tốt cho người xem. Đây là những tác phẩm ảnh nuy nghệ thuật ngời ca vẻ đẹp con người của tạo hóa, vẻ đẹp của tạo hình, của nghệ thuật ánh sáng,

có giá trị thẩm mĩ, có tính nhân văn, hướng thiện. Với triển lãm này, thể loại ảnh nuy đã không còn bị cấm kỵ trong đời sống văn nghệ. Nó cũng chứng tỏ rằng, để đáp ứng nhu cầu của công chúng, hình thể con người cũng trở thành đối tượng quan tâm của nghệ thuật nhiếp ảnh đương đại.

Sự biến đổi trong phương pháp diễn tả nhân vật như việc các nhà nhiếp ảnh sử dụng tốt hơn phương pháp phóng sự để thể hiện cuộc sống con người bình thường và dùng phương pháp dàn dựng để hướng tới hình thể con người, chứng tỏ những bước tiến mới về nhận thức nghệ thuật. Về mặt thể loại “ảnh đời thường”, một thể loại ảnh sinh hoạt và “ảnh nuy” đã tìm được chỗ đứng trong đời sống. Hình ảnh con người lý tưởng cũng phần nào đã nhường chỗ cho con người thực, sinh động. Nhân vật trung tâm của nhiếp ảnh hôm nay là nhân dân với biểu hiện muôn màu trong cuộc sống. ■

BÀN VỀ NHÂN VẬT TRUNG TÂM... (Tiếp theo trang 91)

chuyện bằng âm nhạc truyền tải những thông điệp mà tác giả mong muốn khi sáng tác tác phẩm. Bên cạnh đó, nhân vật trung tâm có đời sống độc lập cũng là một trong những xu hướng trong âm nhạc hiện nay. ■

được ghi nhận trong giai đoạn hiện nay. Anh sáng tác ở nhiều thể loại âm nhạc khác nhau như: Giao hưởng, thánh phòng, ca khúc...

³ Đặng Tuệ Nguyên, sinh năm 1981, là một trong những nhạc sĩ trẻ sáng tác âm nhạc đương đại trong giai đoạn hiện nay.

⁴ Đỗ Hồng Quân, sinh năm 1956, là Phó Giáo sư, Tiến sĩ, nhạc sĩ. Ông sáng tác ở nhiều thể loại âm nhạc khác nhau như Giao hưởng, thánh phòng, nhạc kịch, thanh nhạc và ca khúc đại chúng. Ông hiện là Chủ tịch Hội Nhạc sĩ Việt Nam.

⁵ Hội nhạc sĩ Việt Nam (2016). Công diễn Opera Lá đỏ của nhạc sĩ Đỗ Hồng Quân. Nguồn webside hoinhacsi.vn truy cập ngày 11/12/2018.

⁶ N.M.Hà (2011). Tạ Quang Thắng - Từ “Đi học” đến “Lá cờ”. Báo *Tiền phong* số ra ngày 16/3/2011

Chú thích:

¹ Nguyễn Văn Nam, sinh năm 1936, là Giáo sư, Tiến sĩ, nhạc sĩ hiện đang sáng tác và giảng dạy tại Nhạc viện Thành phố Hồ Chí Minh. Ông là một tác giả lớn trong lĩnh vực sáng tác âm nhạc giao hưởng thánh phòng của Việt Nam, là tác giả của 9 bản giao hưởng.

² Trần Mạnh Hùng, sinh năm 1973, là thạc sĩ, nhạc sĩ và là một trong những tác giả trẻ sáng tác khí nhạc